

SMÅROVDJURSKONTROLL - bakgrundsinformation för lärare

På smårovdjurskontrollen presenteras fyra smårovdjur som förekommer i Finland - räven, mårddhund, mink och mård. I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

Dragande av kontrollen

Uppgiftsbanan blev ursprungligen gjord för jaktföreningars bruk, så synvinkeln är jaktbetonad. Ifall det jaktliga inte är bekant för dig som lärare kan du dra punkten med betoning på artpresentation. Du kan även berätta att arterna som presenteras är jaktbara viltarter och med stöd av informationen i materialet förklara varför smårovdjur jagas.

Kontrollen kan vid behov delas upp i flera skilda kontroller (t.ex. en rävk kontroll och en mårddhundskontroll).

IFALL DET PÅ SKOLAN FINNS SÅDANA LÖNAR DET SIG ATT TILL KONTROLLEN TAGA MED UPPSTOPPADE DJUR, SKINN ELLER SKALLAR FÖR ATT ÅSKÅDLIGGÖRA DE DJUR MAN PRESENTERAR.

Arterna som presenteras på kontrollen

Räv, mårddhund, mink och mård hör till de så kallade smårovdjuren. De är hos oss allmänt förekommande och jaktbara viltarter.

Man bör poängtera att mårddhunden och minken är främmande arter i den finska naturen vilka blivit importerade av människan. Främmande djurarter är globalt sett ett av de största hoten mot den ursprungliga miljöns mångfald.

Räven hör till Finlands ursprungliga djurarter. Mickel räv påträffas i hela landet och trivs speciellt bra i unga skogar och i jordbruksområden där det finns mycket sorkar. Dagens skogsbruk vilket producerar mycket ungskogar gör räven till en vinnare. Som en djurart som lätt anpassar sig drar den även nytta av andra möjligheter som människan skapar, såsom avfall och skyddade områden, och har

spritt sig till områden där den tidigare inte förekom. Den förekommer idag i allt från stadsmiljö till fjällområdena.

Mårdhunden är en nykomling från Öst-Asien som ryssarna planterade ut bakom vår östgräns för att få ett nytt pälsvilt. Mårdhunden har sedan 1950-talet spritt sig till nästan hela Finland, och dess utbredning fortsätter alltjämt. Mårdhunden påträffas redan norr om Sodankylä och den har till svenskarnas förskräckelse nu börjat sprida sig runt Bottenviken till Sverige. Till mårdhundens särdrag hör att den likt björnen går i dvala och att den ifall den blir trängd kan spela död. Som den mästare på anpassning som den är låter den sig väl smaka av allt den kan komma över, från sorkar och grodor till fågelägg, avfall och kadaver. Speciellt bra trivs den vid våtmarker där även sjöfåglarna häckar.

Minken importerades till Finland på 1920-talet som pälsdjur från Nord-Amerika. Den minkpopulation som spritt sig över hela Finland härstammar från minkfarmernas rymlingar. Minken är ett effektivt rovdjur som trivs i närheten av vattendrag. Den äter såväl fiskar, skaldjur, fåglar som små däggdjur. Minken simmar bra och rör sig smidigt även i skärgården var den ställer till med stor förödelse på sjöfåglarnas häckningskolonier. Man misstänker även att konkurrensen från minken var orsaken till att vår inhemska flodiller dog ut.

Mården är den av de presenterade smårovdjuret som förekommer i minst antal. Den är barrskogarnas mystiska invånare som sällan visar sig för människan. Mården som även kallas för guldstrupen är helt och hållet anpassad för förhållandena i de nordliga barrskogarna. Den en gång mycket värdefulla pälsen isolerar utmärkt mot kyla och den rör sig smidigt klättrandes i träden och t.o.m. hoppandes från träd till träd. Mården äter t.ex. sorkar, ekorrar, fågelägg och kadaver.

Varför jagas smårovdjur?

Smårovdjuret var en gång i tiden värdefulla pälsdjur för vilkas skinn det betalades bra. Nuförtiden är tyvärr naturskinnens pris väldigt lågt.

I dagens läge jagas smårovdjur främst av viltvårdsskäl: på grund av människan har smårovdjursstammarna växt sig onaturligt stora och beskattar höns- och sjöfågelstammarna hårdare än i ett naturligt tillstånd. Genom att bedriva fångst på smårovdjur försöker man förbättra t.ex. viltfåglarnas häckningsresultat.

Människan har spelat en avgörande roll i smårovdjursstammarnas kraftiga tillväxt. Vårt skogsbruk som gynnar förnyelseytor har föryngrat våra skogar och

gett en kännbar ökning i mängden gräsbevuxen mark jämfört med terräng dominerad av blåbärsris. På gräsbevuxen mark trivs sorkar, vilka i sin tur möjliggör mycket större stammar av smårovdjur än vad som finns t.ex. i Karelen bakom vår östgräns. Även människans avfall spelar in när det kommer till smårovdjurens utbredning till fjällområdena. Det förändrade skogslandskapet och de täta rovdjursstammarna försvårar häckningen t.ex. för våra inhemska hönsfåglar. Därtill har människan infört främmande arter, minken och mårddhunden, till våra ekosystem.

Förutom de viltvårdsmässiga skälen är det även viktigt att förebygga risken för spridning av sjukdomar som övertäta smårovdjursstammar för med sig. T.ex. på 1980-talet möjliggjordes en epidemi av rabies av de täta räv- och mårddhundsstammarna; det fanns tillräckligt mycket sjukdomsbärare i våra marker.

Räven och mårddhunden kan dessutom fungera som värdjur för den för människan farliga Echinokockparasiten, vilken sprider sig med hunddjurs avföring till t.ex. vilda bär. Den förekommer ännu inte i Finland, men i Mellaneuropa är den vanlig och har nu även påträffats i Sverige. Ifall parasiten lyckas sprida sig till Finland inverkar den negativt på vår bärplockningskultur. Vi har vant oss vid att vilda bär kan ätas utan bekymmer. I länder där Echinokocken förekommer är det en främmande tanke att äta vilda bär utan att först tillreda dem. I kampen mot Echinokockparasiten är det viktigt att hålla räv- och mårddhundsstammarna så små som möjligt samt att sörja för regelrätt avmaskning av hundar som reser utomlands.

Begränsande av smårovdjursstammarna genom jakt håller dem samtidigt friskare. I täta stammar florerar även sjukdomar som är farliga för djuren själva, så som rävskebbon vilken leder till en plågsam död för värdjuret. I en gles stam förekommer epidemier mycket mera sällan.

Avlägsnandet av främmande arter, så som minken och mårddhunden, är ytterst värdefullt naturvårdsarbete. Främmande djurarter är globalt sett ett av de största hoten mot den ursprungliga miljöns mångfald. Finland har förbundit sig att bekämpa hot riktade mot naturens mångfald förorsakade av främmande arter såväl via FN:s allmänna avtal om biologisk mångfald (1992) som via Europarådets Bern avtal (2003). Jakt är ett fungerande och för andra arter säkert sätt att bekämpa främmande arter som redan spritt sig till landet.

Årliga bytesmängder (som bakgrundsinformation om mängderna):

- Räv: ca 55 000-65 000 individer
- Mårdhund: ca 100 000-170 000 individer
- Mink: ca 50 000-60 000 individer
- Mård: ca 15 000-20 000 individer

Hund på kontrollen

Ifall skolan har möjlighet att till vildmarksdagen få ordnat en besökande barnvänlig jakthund blir det garanterat en succé. Hundar är utan undantag bland de populäraste kontrolldragarna. Det bästa är självklart ifall man även får klappa hunden.

Vid jakt på smårovdjur används bl.a. följande raser:

- Vid rävjakt drivande hundar (t.ex. Finsk stövare, Beagle)
- Vid mårdjakt trädskällande hundar (t.ex. Finsk spets)
- Vid räv, mårdhunds och minkjakt används även jaktterriers som ryms in på trånga platser (t.ex. Foxterrier, Tysk jaktterrier)

Ifall man lyckas få ordnat med en hund kan säkert hundens ägare noggrannare berätta om hundens användning vid jakt. Utgångspunkten för bruk av hund är dock den att hunden söker reda på smårovdjuren och meddelar att den hittat något med hjälp av sitt skall. Beroende på rasen antingen genom att driva skällandes eller genom att skälla ståndskall. Jägaren försöker sedan komma in på skjutavstånd och tar hand om avlivandet av viltet.

Frågor

Vilka smårovdjur var det nu som var främmande arter i Finland?

Vilket av smårovdjuren var det som trivdes i närheten av vattendrag?

Har någon sett smårovdjur? Var?

Väglöd till sist gruppen till nästa kontroll.

SKOGSHÖNSFÅGELKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På hönsfågelkontrollen presenteras 4 finska hönsfåglar - tjäder, orre, järpe och dalripa. I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

Dragande av kontrollen

Uppgiftsbanan blev ursprungligen gjord för jaktföreningars bruk, så synvinkeln är jaktbetonad. Ifall det jaktliga inte är bekant för dig som lärare kan du dra punkten med betoning på artpresentation. Du kan även berätta att arterna som presenteras är viltarter och berätta varför de jagas: viltkött uppskattas högt och är ekologiskt kött i ordets rätta bemärkelse.

Kontrollen hör på ett naturligt sätt ihop med smårovdjurskontrollen, för uppmärksamheten fäst vid det rovtryck som smårovdjuren orsakar och hur detta inverkar på hönsfåglarnas häckning. Kontrollen kan även vid behov delas upp i flera skilda kontroller (t.ex. en järpkontroll och en orrkontroll).

IFALL DET PÅ SKOLAN FINNS SÅDANA LÖNAR DET SIG ATT TILL KONTROLLEN TAGA MED UPPSTOPPADE FÅGLAR, FJÄDRAR ELLER SKALLAR FÖR ATT ÅSKÅDLIGGÖRA DE DJUR MAN PRESENTERAR.

Arterna som presenteras på kontrollen

Tjädern, orren, järpen och dalripan är skogshönsfåglar. De är alla jaktbara viltarter.

Av dessa arter är de tre första, tjädern, orren och järpen arter som trivs i skogsbevuxna marker. De förekommer i hela Finland förutom i allra nordligaste Lappland. Dalripan å sin sida trivs i öppna och halvöppna marker, på myrmarker och i fjällbjörksdungar. Dalripans utbredningsområde har sin tyngdpunkt i norr.

Tjädern är störst av våra hönsfåglar. En ståtlig svartfjädrar tjädertupp kan väga över 5 kg, dvs. dess vikt placerar den någonstans mellan tamhönan och

kalkonen. Honan med sin bruna kamouflagefärgade fjäderdräkt kallas för röja. Tjädern är en traditionell ödemarks- och barrskogsfågel som har minskat i antal till följd av det intensiva skogsbruket. För tjädern är det viktigt att dess spelplatser och dagreviren som omger dessa sparas vid avverkningar och sköts på ett klokt sätt vid skogsvårdande åtgärder. Nutidsfenomenet "spelgalna tjädertuppar" är en fingervisning om hur splittrade tjäderns spelplatser blivit: när en spelplats och rival saknas attackerar den frustrerade tjädertuppen fel objekt, t.ex. människor eller bilar.

Orrtuppen är likt tjädertuppen svart, men klart mindre än denne. Hanen kan väga upp till 1½ kilo, dvs. ungefär lika mycket som en tamhöna. Den till storleken mindre hönan är likt tjäderhönan, dvs. röjan, kamouflagefärgad. Orrtuppens bästa kännetecken är stjärtfjädrarna som är utåtböjda och formade som en lyra. Orrarna uppehåller sig i flock vintertid och man kan se dem i stora mängder i björkdungar ätandes björkknoppar. Man kan även höra orren: orrtupparnas bubblande spelläte bär vid lugnt väder flera kilometer från spelplatsen.

Järpen är grandungarnas invånare och minst av skogshönsfågeln. Hanen slår sig ner på sitt eget revir där den sedan bor ihop med sin hona. Revirets gränser marker hanen ut om våren och hösten med höga, upprepade visslingsserier. Ifall den som rör sig i skogen kan härma järpens visslingar kan han locka järphanen närmare, t.o.m. på synavstånd, eftersom hanen gärna antar utmaningen och börjar vissla tillbaks. Järpen jagas ofta med hjälp av en järppipa.

Dalripan är en nordlig hönsfågelart som trivs på myrar och i fjällbjörksdungar. Dalripan förekom förr ända nere i södra Finland men när 2/3 av Finlands myrmarker dikades ut för lant- och skogsbruk försvann dalripan från södra Finland, tillsammans med myrmarkerna. Den till nordligt klimat anpassade dalripan byter till vintern fjäderdräkt och klär sig i en vit kamouflagedräkt. Dess fjäderbeklädda fötter klarar av även de hårdaste köldknäpparna. Den på förevisningstavlan nämnda fjällripan är en nära släkting till dalripan vilken lever på de nordliga kalfjällen.

Skogshönsfågeln är anpassad för Norden

Skogshönsfågeln är på många sätt intressanta arter och fungerar som goda exempel på många olika biologiska fenomen. Alla finska skogshönsfåglar är t.ex. väl anpassade för vintern i Norden. De klarar sig på den föda som träden erbjuder på vintern och kan dra sig tillbaka i hålor inne i lössnön för att värma sig. Den nordliga dalripan har t.o.m. fjäderbeklädda fötter och dess vinterdräkt är vit för att fungera som kamouflage.

I skogshönsfåglarnas reproduktion ingår även ett intressant fenomen, spelet. Speciellt tjäderns och orrens gruppspel är en mäktig syn att skåda, när tupparna visar upp sig och tävlar mot varandra för att vinna hörnas gunst.

Eftersom skogshönsfåglarna bygger sina bon på marken har hörnorna en utmärkt kamouflagefärg. De på gruppspelplatserna tävlande tjäder- och orrtupparna däremot är utrustade med imponerande svarta, metallglänsande fjäderdräkter och väl synliga röda ögonbryn.

Fåglar både jagas och vårdas

För många jägare är skogshönsfåglarna litet av en ögonsten. Skogshönsfåglarna hör till våra mest uppskattade viltarter och för deras skull görs mycket viltvårdsarbete. Det här är också en av jaktetikens grundstenar: ifall du jagar vårdar du också.

När man talar om skogshönsfåglar kommer ofta fågelstammarnas storlek på tal, dvs. fåglarnas antal vilket varierar från år till år. Skogshönsfåglarnas antal varierar naturligt mellan olika år, men många arter har även lidit p.g.a. av förändringar i deras livsmiljöer, t.ex. de förändringar som skogsbruket har medfört för våra skogar. Även de större smårovdjursstammarna och de snöfattiga vintrarna inverkar på skogshönsfågelstammarna.

Jaktföreningarna gör viltvårdsarbete skogshönsfåglarna till gagn t.ex. genom att bedriva en aktiv jakt på smårovdjur. Jagande skogsägare är ofta intresserade av att ta skogshönsfåglarnas spel- och skyddsplatser i beaktande när de utför skogsvårdsarbeten.

Hönsfåglarna jagas under en väldigt begränsad tidsperiod på hösten. Jakten regleras enligt hönsfågelbeståndens fluktuationer och t.ex. i södra Finland har viltmyndigheterna och flertalet jaktföreningar begränsat bytesmängderna och jakttiden för att säkerställa stammarnas överlevnad.

Skogshönsfåglar jagas genom att ströva genom markerna, antingen så att man skjuter fåglar som flyger upp framför jägaren eller genom att använda en hund som söker reda på fåglarna. En jägare som strövar genom markerna tillsammans med vår nationalhund den finska spetsen är för många jägare en symbol för den finska jakten.

Hund på kontrollen

Ifall skolan har möjlighet att till vildmarksdagen få ordnat en besökande barnvänlig jakthund blir det garanterat en succé. Hundar är utan undantag bland de populäraste kontrolldragarna. Det bästa är självklart ifall man även får klappa hunden.

Vid jakt på hönsfåglar används t.ex. följande raser:

- Trädkällare (t.ex. Finsk spets)
- Stående hundar som markerar fåglar genom att stanna (t.ex. Vorsteh och olika Settrar)

Ifall man lyckas få ordnat med en hund kan säkert hundens ägare noggrannare berätta om hundens användning vid jakt. Utgångspunkten för bruk av hund är dock den att hunden söker reda på hönsfågeln och markerar den för sin husse antingen genom att skälla eller genom att markera den tyst stående. Samtidigt fäster hunden fågelns uppmärksamhet vid sig själv. Jägaren försöker komma inom skotthåll, vilken speciellt när fågeln sitter i ett träd kräver en lång och försiktig ansmygning ålandes och smygandes.

Frågor

Vilken art var det nu som var Finlands största hönsfågel? Och vilken var den minsta?

Vilken hönsfågel byter färg till vintern? Och varför?

Har någon sett hönsfåglar?

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

HJORTDJURSKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På hjortdjurskontrollen presenteras tre finska hjortdjur - älgen, vitsvanshjorten och rådjuret. I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

Dragande av kontrollen

Uppgiftsbanan blev ursprungligen gjord för jaktföreningars bruk, så synvinkeln är jaktbetonad. Ifall det jaktliga inte är bekant för dig som lärare kan du dra punkten med betoning på artpresentation. Du kan även berätta att arterna som presenteras är viltarter och med stöd av informationen i materialet förklara varför hjortdjur jagas.

Kontrollen kan vid behov delas in i flera olika kontroller (t.ex. en älgkontroll och en rådjurskontroll). Kontrollens material kan även kombineras med älgolyckskontrollen.

IFALL DET PÅ SKOLAN FINNS SÅDANA LÖNAR DET SIG ATT TILL KONTROLLEN TAGA MED SKINN, HORN ELLER ANNAT MATERIAL FÖR ATT ÅSKÅDLIGGÖRA DE DJUR MAN PRESENTERAR.

Arterna som presenteras på kontrollen

Älgen, vitsvanshjorten och rådjuret tillhör hjortdjuren. De är alla hos oss allmänt förekommande och jaktbara viltarter.

Hjortdjuren är klövdjur. Älgens, vitsvanshjortens och rådjurets hanar har horn. Hornen behövs under brunsten när hanarna kämpar om honorna. Några månader efter brunsten tappar hanen sina horn och börjar producera nya inför nästa år. De nyutväxta hornen är till en början täckta av skinn och hår. När hornen är klara behövs inte längre skinnets blodomlopp och skinnets faller av. Kvar blir de behårda hornen som tål att stängas med. När djuret sedan tappar sina horn kan den som rör sig i skogen med god tur hitta de så kallade fällhornen. De horn man hittar får man med stöd av allemansrätten behålla.

Älgen, vitsvanshjorten och rådjuret kan alla få en, två och upp till tre kalvar på en och samma gång, rådjuret t.o.m. fyra. Vitsvanshjortens och rådjurets kalvar är båda vitprickiga och liknar "bambi".

Älgen är Finlands största däggdjur. Den kan ha en mankhöjd på över två meter och är även vad tyngden beträffar betydligt större än t.ex. björnen (en vuxen björnhane kan väga 300 kg och honan vanligen under 150 kg). Älgen trivs i unga skogar och förekommer i hela Finland. Den drar nytta av dagens skogsbruk som producerar mycket unga skogar så älgstammen kan hos oss växa sig betydligt större än vad som är naturligt för den nordborealiska skogen. Älgen är Finlands viktigaste viltart, men även ett diskussionsämne p.g.a. skador på skogar och älgolyckor. Olycksrisken ökar speciellt på hösten när brunsten sätter fart på älgjurarna och älgarna samtidigt påbörjar sin flytt till vinterbetesmarkerna. Till följd av dessa faktorer är den värsta älgolycksmånaden september, precis innan älgjakten drar igång.

Vitsvanshjorten är en art som människan importerat till Finland från Nord-Amerikas fastland. Finska emigranter ville till sitt gamla hemland donera det vackraste viltet som förekom i det nya landet. Vitsvanshjortens utbredningsområde är västra Finland, de tätaste stammarna finns i Egentliga Finland, Tavastland, Satakunta och Nyland. Den drar nytta av jägarnas viltutfodring och besöker ofta vinterutfodringsplatserna inom dess revir. Som namnet skvallrar om känner man igen vitsvanshjorten på dess framträdande svans. Som ett biologiskt bättre finskspråkigt namn på vitsvanshjorten har föreslagits "valkohäntäkauris" men Finlands lag och därför även våra finskspråkiga jägare känner fortsättningsvis igen djuret som en "valkohäntäpeura".

Rådjurets ringa format överraskar ofta den som ser djuret för första gången. Det runt 70-centimeter höga rådjuret motsvarar en storväxt hund och väger endast lika mycket som en medelstor hund. Det slanka rådjuret har blivit vanligare och spritt sig vitt över Finland sen dess att det återerövrade vårt land. Ännu på 1990-talet sköts endast ett fåtal i året, i dagens läge skjuts årligen tusentals rådjur. Vinterutfodring är viktigt för rådjuret med dess små klövar och det använder sig gärna av jägarnas viltutfodringsplatser. Den endast ca två kilo tunga rådjurskalven är ett eftertraktat byte för t.ex. räven, därför drar rådjuret även nytta av smårovdjursjakten. Man kan skilja på vitsvanshjort och rådjur t.ex. på basis av rådjurets mindre storlek, avsaknaden av den långa svansen och rådjurets spetsiga horn.

Hjortdjur ur samhällets synvinkel

På förevisningstavlorna betonar man hjortdjurens samhällseliga betydelse; hur viktiga de är som viltarter och å andra sidan de skador de orsakar. De inverkar mera på människan än många av de mindre djurarterna i skogen tillsammans.

Älgen och vitsvanshjorten är mätt i mängden kött Finlands viktigaste viltarter. Av dem erhålls årligen ca 10 miljoner kilogram kött. Älgkött är fortsättningsvis för många finska familjer en ekonomiskt viktig del av årets matlista.

Det viltvårdsarbete som jägarna utför spelar en viktig roll i hjortdjurspolitiken. Genom jakt regleras stammens storlek för att minska skadorna, men å andra sidan hjälper jägarnas viltutfodring speciellt de mindre hjortdjuren att klara vintern. Jägarna kan även hjälpa till att förebygga skador på plantskogar genom att styra hjortdjuren till mera lämpliga platser: en rätt placerad utfodringsplats eller saltsten styr området hjortdjur längre bort från plantskogar och riksvägar.

Älgjakten är noggrant reglerad

Älgjakten är en av de mera synliga jaktformerna i Finland. En person som rör sig med bil på landsbygden eller till fots i skogen kan träffa på älgjaktssällskap med röda västar och mössor som förbereder sig för jakt. Älgjakten bedrivs oftast som sällskapsjakt.

Älg- och vitsvanshjortsjakten är noggrant reglerad i Finland. I förordningarna definieras; det minsta område som krävs för att man skall få bedriva jakt (minst 500-1000 hektar), med tre års mellanrum måste man avlägga godkänt skjutprov, jaktens deltagare måste bära röda eller rödorange väst och mössa, vapnen och patronerna måste fylla fordringarna och dessutom måste jaktsällskapet ha en utnämnd jaktledare vars ansvar och uppgifter finns nedtecknade i jaktförordningen. Därtill beviljar viltmyndigheterna varje jaktsällskap licenser enligt vars mängd sällskapet kan fälla älgar (ett lov ger rätt att fälla en vuxen älg eller två kalvar). Älgjakten är således väldigt planerad och kontrollerad hos oss. Licensförfarandet och de ovan nämnda specialförordningarna gäller vid jakt på älg och vitsvanshjort.

I praktiken jagas älg ofta så att jaktsällskapet medlemmar bemannar de pass de blir tillvisade av jaktledaren. I jakten kan man antingen använda hund, vilken söker upp och markerar älg genom att skälla, eller drev bestående av drevkarlar som forcerar terrängen på led och samtidigt för mycket ljud med sig vilket får älgarna att röra sig i riktning mot passkedjan. Speciellt små hjortdjur jagas ofta

också genom att man väntar ut dem, dvs. lurpassar på dem t.ex. vid en bra foderplats.

De senaste årens fångstmängder (som bakgrundsinformation om mängderna):

- Älg: ca 55 000-85 000 individer
- Vitsvanshjort: ca 15 000-25 000 individer
- Rådjur: ca 1 000-4 000 individer

Hund på kontrollen

Ifall skolan har möjlighet att till vildmarksdagen få ordnat en besökande barnvänlig jakthund blir det garanterat en succé. Hundar är utan undantag bland de populäraste kontrolldragarna. Det bästa är självklart ifall man även får klappa hunden.

Vid jakt på hjortdjur används ofta följande raser:

- Vid älgjakt ställande, ståndskall skällande hundraser (t.ex. Norsk gråhund, Jämthund, Jämtlandsspets, Karelsk björnhund)
- Vid hjort- och rådjursjakt små, under 28 cm höga drivande hundraser (taxar, främst Strävharig tax)

Ifall man lyckas få ordnat med en hund kan säkert hundens ägare noggrannare berätta om hundens användning vid jakt. Utgångspunkten för bruk av hund är dock den att hunden letar reda på hjortdjuret och markerar det med sitt skall för jaktsällskapet. En ställande hund försöker kringgå älgen framifrån och med sitt jämna skall hålla den på plats. De vid jakt på små hjortdjur använda drivande hundarna skäller allteftersom de följer i hjortens eller rådjurets spår och på detta sätt meddelar de för jägarna var djuret rör sig.

Det är inte meningen att man skall löpträna hjortdjuren och därför har de drivande hundarnas storlek noggrant reglerats i jaktförordningen. En kortbenad tax forcerar terrängen ändamålsenligt långsamt.

Frågor

- Vilket var nu Finlands minsta hjortdjur?*
- Vilket hjortdjur har en klart urskiljbar svans?*
- Vad äter hjortdjuren på vintern?*
- Har någon sett hjortdjur? Var?*

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

HARKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På harkontrollen presenteras två finska hardjur - skogsharen och fältharen. I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

Dragande av kontrollen

Uppgiftsbanan blev ursprungligen gjord för jaktföreningars bruk, så synvinkeln är jaktbetonad. Ifall det jaktliga inte är bekant för dig som lärare kan du dra punkten med betoning på artpresentation. Du kan även berätta att arterna som presenteras är viltarter och med stöd av informationen i materialet förklara varför hardjur jagas: viltkött är uppskattat och ekologiskt kött i ordets rätta bemärkelse.

Kontrollen hör på ett naturligt sätt ihop med viltvårdskontrollen eftersom man fokuserar på olika arters förmåga att överleva den finska vintern.

IFALL DET PÅ SKOLAN FINNS SÅDANA LÖNAR DET SIG ATT TILL KONTROLLEN TAGA MED UPPSTOPPADE DJUR ELLER ANNAT MATERIAL FÖR ATT ÅSKÅDLIGGÖRA DE DJUR MAN PRESENTERAR.

Arterna som presenteras på kontrollen

Skogsharen och fältharen är inte gnagare, detta är ett allmänt missförstånd, de hör till en egen ordning; hardjuren. Skogsharen och fältharen är hos oss allmänt förekommande och jaktbara viltarter.

Skogsharen är ett inhemsk, till den nordliga naturen anpassat hardjur. Den lever speciellt i bördiga skogar och förekommer i hela landet. Fältharen å sin sida är en kulturmiljöernas art, och den är därför oftast mera bekant för stadsbarn.

Skogsharen skiljer sig från fältharen med sitt rundare huvud och kortare öron. På vintern är skogsharens päls vit, på sommaren har den en varm brun färg och endast tassarna och öronkanterna är vita. På en flyende skogshare syns den

uppåtstående, bomullslikt vita stubbsvansen. Fältharens svans å sin sida är även när den flyr nedåtriktad och har ett tydligt svart område på ovasidan

Fältharen ser ut att vara mer "grovt tillsnickrad" än skogsharen. Huvudet är benigare och längre, öronen är längre än skallen. Fältharens päls är gulbrun på sommaren, liksom dess ögon från vilka pupillerna skiljer ur. Fastän fältharen inte har vit kamouflagefärg på vintern är idag många fältharar gråaktiga på vintern. Det skvallrar om evolutionen, dvs. arters anpassning till sin livsmiljö.

Anpassning till vinter och predationstryck

Hardjuren är bra exempel på intressanta biologiska fenomen. T.ex. skillnader i anpassningen till vintern framträder tydligt mellan skogsharen och fältharen.

Skogsharen byter till en vit kamouflagefärgad vinterdräkt, medan fältharen som är av mer sydligt ursprung inte gör det. Skogsharens fötter fungerar även likt en snösko: tassens är bred och när den sätts ner breder tårna ut sig brett likt simfötter och därmed sjunker skogsharen inte lika djupt i snön som fältharen med sina smala tassar. Skogsharens breda tassavtryck kan man beundra i spårnö. Om anpassningen skvallrar även det att skogsharen om vintern överlever på en fattig diet av trädbark, något som fältharen inte klarar av.

Skogsharen är även ett bra exempel på förhållandet mellan olika arter och variationer i stammarnas storlek. Skogsharen är nämligen ett viktigt byte för många rovdjur. Endast var femte harunge överlever till ett års ålder. I naturen går dock inget till spillo och döden är en del av livets naturliga kretslopp: bytets död är rovdjurets bröd.

Ifall rovdjur inte begränsar harstammens tillväxt gör sjukdomar och parasiter det. I täta harbestånd kan t.ex. harpesten dvs. tularemi, EBHS-virusjukdom, toksoplasmos-parasiten eller falsk tuberkulos sprida sig effektivt. Efter år av täta harbestånd följer utglesning av bestånden eller t.o.m. en kollaps, dvs. hararnas antal varierar från år till år. Toppåren förekommer vanligen med 6-7 års mellanrum.

Fastän dödligheten är hög är även nativiteten det. Hardjuren har en ytterst god förökningspotential, eftersom de kan föda 1-3 kullar om året. Hardjuren har därmed som art anpassat sig för att tåla en hög dödlighet.

Jägare fäller aspar åt hararna

Trots att hararna är väl anpassade för vintern kan man ändå underlätta deras överlevnad. Jägare hjälper hardjuren att överleva vintern, dvs. de utför viltvård hardjuren till gagn.

Den vanligaste formen av viltvård är att fälla aspar åt skogshararna eller föra hö och säd till viltutfodringsplatser. Idén bakom fällandet av aspar är att hararna då kommer åt de tunna grenarna i kronan, dessa grenars bark är tunnare och innehåller mindre mängder av de skadliga ämnen som trädet producerar. Asparna tillhör skogsharens favoritföda vintertid. Även hö och säd är välkommet och dessa duger även åt många andra viltarter, t.ex. små klövdjur som rådjuret och vitsvanshjorten.

Harar, liksom hjortdjuren, besöker gärna saltstenar som jägarna placerat ut i terrängen. Tillgången till salt är viktig för alla däggdjur och till motsats från i människans föda finns det endast lite salt att tillgå i skogen om vintern. Därför är jägarnas saltstenar välbesökta.

Harjakt

Jakt på hare med drivande hund är en väldigt traditionell jaktform och en av de mest populära i Finland. Om än harjaktens betydelse som tidsfördriv har minskat under de senaste årtiondena t.ex. till följd av urbaniseringen. Om harjaktens betydelse skvallrar även det att den vid harjakt använda Finska stövaren traditionellt sett har varit Finlands överlägset vanligaste hundras. Först de allra senaste åren har andra hundraser, dvs. schäfern och labradoren, gått upp i ledning framför den Finska stövaren.

Ur harens synpunkt är jägaren ett rovdjur bland andra. Harkött är en delikatess och duger såväl till vardags som till fest.

Genom att bedriva jakt kan man även se till att harstammarna inte växer sig så stora att de kollapsar till följd av hunger eller sjukdomar. T.ex. den för haren dödliga harpesten sprider sig effektivt i täta stammar.

De senaste årliga bytesmängderna (som bakgrundsinformation om mängderna):

- Skogshare: ca 200 000 individer
- Fälthare: ca 60 000-90 000 individer

Hund på kontrollen

Ifall skolan har möjlighet att till vildmarksdagen få ordnat en besökande barnvänlig jakthund blir det garanterat en succé. Hundar är utan undantag bland de populäraste kontrolldragarna. Det bästa är självklart ifall man även får klappa hunden.

Vid jakt på hare används oftast följande raser:

- Drivande hundar (t.ex. Finsk stövare, Beagle)

Ifall man lyckas få ordnat med en hund kan säkert hundens ägare noggrannare berätta om hundens användning vid jakt. Utgångspunkten för bruk av hund är dock den att hunden söker reda på haren och markerar den med sitt skall för sin husse. En drivande hund följer haren skällandes varvid jägaren hör var haren rör sig. Hunden styr inte haren utan följer dess doftspår, oftast några minuter bakom haren. På basis av drevet försöker en jägare som känner terrängen och viltpassagerna placera sig och sitt vapen där var haren troligtvis passerar.

Frågor

På vilka olika vis var skogsharen anpassad för vintern?

I vilka sorters levnadsområden trivs skogsharen, och var trivdes fältharen?

Har ni på vintern sett en vit skogshare?

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

ÄLGOLYCKSKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På älgolyckskontrollen presenteras de problem som hjortdjuren orsakar i trafiken. Samtidigt berättas det om jägarnas roll i förebyggandet av olyckor och deras viktiga verksamhet när de assisterar polisen i samband med olyckssituationer.

I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

Dragande av kontrollen

Kontrollen anknyter till hjortdjurens samhällseliga betydelse. Det lönar sig att samtidigt ta tillfället i akt och ta upp saker som hör till allmän trafikfostran, t.ex. älgvarningstriangelns och hastighetsbegränsningarnas betydelse. På kontrollen erbjuds ett gott tillfälle att även beröra det ovärderliga frivilligarbete som medborgarna utför.

AV FINLANDS VILTCENTRAL (växeln tel. 040 450 3360) FÅR MAN LÅNA EN UPPSTOPPAD OLYCKSÄLG SOM KAN TRANSPORTERAS PÅ SLÄPVAGN; SOM KAN ANVÄNDAS PÅ KONTROLLEN FÖR ATT KONKRETISERA SITUATIONEN.

Kontrollen kan även vid behov kombineras med hjortdjurskontrollens älgmaterial.

Hjortdjursolyckor och förebyggande av dessa

Hjortdjuren och bilarnas höga hastighet är en besvärlig kombination. Därtill ökar trafikmängderna konstant. Resultatet är tusentals olyckor i året.

På detta materials sista sida finns som exempel statistik över hjortdjursolyckor, likaså finns det i materiallådan bakgrundsinformation om olycksmängderna.

Hjortdjuren presenteras mer ingående på den separata hjortdjurskontrollen. På den nämnda kontrollen presenteras de hos oss allmänt förekommande arterna älg, vitsvanshjort och rådjur. De allvarligaste olyckorna är oftast de som sker

vid kollisioner med det största hjortdjuret, älgen (t.o.m. 500 kg). Men även en kollision med en vitsvanshjort (ofta 100-150 kg) eller t.o.m. det minsta hjortdjuret rådjuret (under 40 kg) kan vara ödesdigert.

Hjortdjursolyckornas högrisktid är hösten. Då börjar älgens och vitsvanshjortens brunst och speciellt hanarna rör sig över vida områden. Under samma tidsperiod påbörjar även älgarna sin vandring till vinterbetesområdena. Den värsta älgolycksmånaden är september, dvs. strax innan älgjakten börjar.

Hjortdjuren rör sig speciellt i skymningen, så då bör bilisten vara extra alert. I materiallådan finns en bild av en älgvarningstriangel.

För att förebygga hjortdjursolyckor är det speciellt viktigt att köra tillräckligt långsamt. Lägre hastighet ger längre reaktionstid både åt föraren och älgen.

Älgens vita höga ben är det man först lägger märke till i skymningen när en älg står i vägkanten. Jägare är oftast mer vana att observera djur i naturen, men även vanliga medborgare kan öva på uppmärksamhet såväl i trafiken som när man rör sig i naturen.

Jakt och kollisionsstatistik

En av de viktigaste förebyggande åtgärderna när det gäller hjortdjursolyckorna är begränsandet av älgstammens storlek genom jakt. Som det berättas på hjortdjurskontrollen, drar speciellt älgen nytta av dagens skogsbruk som producerar mycket plantskogar eftersom den är en art som trivs i unga skogar och därmed har god tillgång på föda. Utan jakt skulle stammen växa sig mycket större än vad som är normalt på våra breddgrader.

På denna instruktions sista sida finns tabeller och grafer som visar hur olyckornas mängd är beroende av älgstammens storlek. Jakt är således viktigt för att minska på mängden olyckor. Älgjakten är licensbelagd hos oss och noggrant reglerad. Älgens licensmängder planeras så att trafikolyckorna hålls få och skadorna på plantskogarna små.

Ibland frågas det varför inte älgarna helt utrotas. Detta är dock en etiskt tvivelaktig lösning. Är vi berättigade att avlägsna en art från vårt land som hör till Finlands natur och har levt här i årtusenden, då olyckor kunde förebyggas även genom vår egen verksamhet, t.ex. genom att sänka hastigheterna. Samhället kan även bekämpa olyckor genom att bygga älgstängsel och underfarter för hjortdjur vid stora vägar.

Jägare i nyckelposition vid olyckssituationer

Jägare har en mycket viktigare roll vid hjortdjursolyckor än en icke insatt kundetro. Jägarna är nämligen polisens viktigaste frivilliga assistenter när det gäller att reda ut en olyckssituation.

När en viltolycka skett, går det ofta så att det svårt skadade hjortdjuret flyr in i skogen. Polisen har varken kunnandet för eller tid att spåra hjortdjur. Då påbörjas ett så kallat SVH-uppdrag (Storviltshandräckning).

SVH är viltvårdsföreningarnas och polisens gemensamma handlingsavtal och samarbetsnätverk, där jägare förbundit sig att frivilligt hjälpa myndigheterna vid problemsituationer där högvilt är involverat. I praktiken meddelar alarmcentralen att en olycka inträffat åt SVH-nätverkets kontaktperson, som ser till att jägare och en kunnig spårhund från närområden kommer till olycksplatsen.

Oftast inträffar olyckor vid svåra tidpunkter på dygnet och spårandet av ett skadat djur kan ta flera timmar. Trots detta finns det en väldig mängd frivilliga jägare som vill reda ut olyckssituationer. Enbart de åt polisen anmälda kontaktpersonerna finns 3-4 stycken i varje av de 298 jaktvårdsföreningarna, dvs. sammanlagt flera tusentals frivilliga. Utöver dessa finns dessutom ett omfattande nätverk av älgjägare och spårhundsägare.

Jägare och hundar som hör till SVH-nätverket har fått utbildning i sin uppgift. En del av dem deltar även vid behov vid lösandet av situationer där stora rovdjur förirrat sig in i tätorter.

Man kan bjuda in polisen

Till friluftsdagens älgolyckskontroll kan man bjuda in polisen som kan berätta om deras syn på problemet med älgolyckor. Polisen kan t.ex. ha intressanta berättelser om hur man försökt driva bort älgar från området mellan motorvägarnas viltstängsel och de kan ge råd åt dem som rör sig i trafiken. Därtill är det alltid en upplevelse för barn att se poliser och polisbilen.

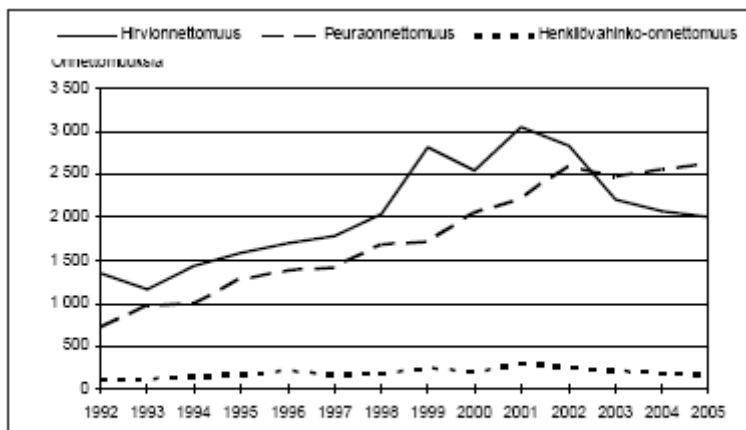
Högst sannolikt har dock polisen inte tid att dejourera på kontrollen under hela kontrollrundan, utan besöket kan ordnas i slutet av rundan och då kan poliserna tala om älgolyckor åt hela gruppen samtidigt.

Tabeller om hjortdjursolyckor, som bakgrundsinformation

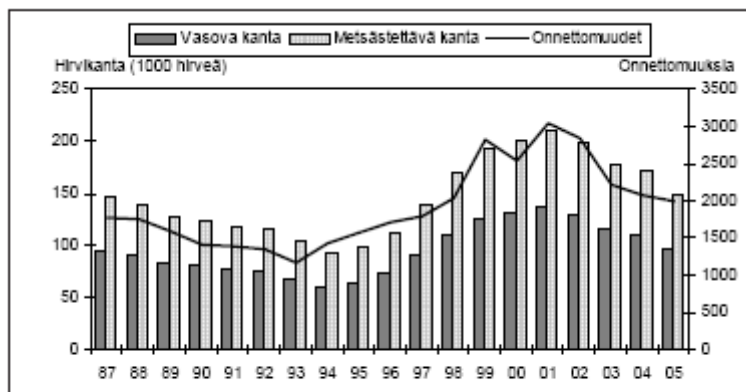
Källa: Vägförvaltningen 2006. Hjortdjursolyckor på landsvägarna 2005.
Vägförvaltningens statistik 4/2006. Helsingfors. (Finns att tillgå på Internet:
http://alk.tiehallinto.fi/julkaisut/pdf/3300013-v-06hirviel_onnett_maant_.pdf)

Taulukko 1. Hirvieläinonnettomuudet ja niistä seuranneet henkilövahingot vuosina 1994-2005.

vuosi	Onnettomuuksia			Kuolleita henkilöitä			Loukkaantuneita henkilöitä		
	Hirvi	Peura	Yht.	Hirvi	Peura	Yht.	Hirvi	Peura	Yht.
1994	1409	993	2402	3	0	3	196	12	208
1995	1589	1274	2843	2	0	2	227	25	252
1996	1692	1359	3051	6	1	7	282	27	289
1997	1782	1421	3203	3	0	3	198	21	219
1998	2037	1684	3721	11	0	11	219	14	233
1999	2809	1714	4523	9	0	9	303	10	313
2000	2525	2047	4572	11	0	11	220	20	240
2001	3048	2225	5273	10	0	10	373	17	390
2002	2828	2586	5414	5	0	5	314	17	331
2003	2206	2472	4678	11	0	11	235	48	283
2004	2069	2559	4628	10	0	10	229	12	242
2005	1994	2618	4612	12	0	12	193	29	222

Kuva 1. Hirvi- ja peuraonnettomuudet sekä henkilövahinkoihin johtaneet hirvieläinonnettomuudet maanteillä 1992 – 2005.

Hirvikantatieto Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta.

Kuva 2. Hirvionnettomuudet maanteillä ja hirvikanta vuosina 1987 – 2005.

ALLEMANSRÄTTSKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På allemansrättskontrollen går man genom rättigheter och skyldigheter som den som rör sig i naturen har. Samtidigt kan man behandla friluftsliv och naturintressen i allmänhet.

En ovanlig rättighet

Allemansrätten innebär medborgarnas rättighet att röra sig i naturen och använda naturen i avkopplingssyfte, oavsett vem som äger området. Allemansrätten är en fint och sällsynt privilegium. Dylika rättigheter finns främst i Norden: t.ex. i många Mellaneuropeiska länder är det i huvudsak olagligt att röra sig på land som ägs av någon annan.

Alla som rör sig i naturen bör känna till rättigheter och begränsningar som rör allemansrätten. Det fina systemet bör även respekteras, begränsningarna bör följas, så att vi även i fortsättningen kan njuta av dessa rättigheter.

Allemansrätten baserar sig på Finlands lag och sedvanerätt. Den säkerställer naturens välmående och att alla som rör sig i naturen trivs.

Allemansrätten och jakt

Ur jägarnas synvinkel är allemansrätten ett bra och fungerande system, som både säkerställer medborgarnas trivsel och naturens och viltets välmående. Som aktiva naturanvändare skulle jägarna önska att alla känner till allemansrätten och vad som inte hör till denna - t.ex. begränsningarna gällande kopplandet av hundar och uppgörandet av eld.

Själva jakten hör inte till allemansrätten. Jakt är i Finland markägarens rättighet och denne kan i sin tur överlåta jakträtten på sina marker till t.ex. den lokala jaktföreningen. Därtill krävs för jakt ett giltigt jaktkort, vilket erhålls genom avläggande av jägarexamen.

Dragande av kontrollen

Du finner noggrannare bakgrundsinformation om allemansrätten i Miljöministeriets broschyr vilken finns i laminerad form i kontrollådan.

Ämnet lönar sig att gå igenom med hjälp av exempel och frågor kring aktiviteter i naturen. Efter att man gått igenom ämnet kan man fråga t.ex. följande frågor:

- Får man plocka blåbär var som helst?
(ja, ifall de inte växer på någons hustomt)
- Får man ta videris var som helst?
(nej, man får inte bryta av kvistar utan markägarens lov)
- Får katten hållas okopplad?
(nej)
- Får man ha hunden okopplad när man motionerar den om den är riktigt snäll och aldrig rymmer?
(nej, enligt lagen måste en sällskapshund alltid hållas kopplad, för man vet aldrig ifall t.ex. en älg springer över stigen framför hunden. Hundparker är tillåtna och säkra ställen att motionera hunden okopplad på)
- Får man meta var som helst? Fiska med svirvel? Fiska med nät?
(ja, nej, nej - för de två sistnämnda måste man betala erforderliga fiskelicenser)
- Får man i terrängen koka mat över ett stormkök? Hur är det med över öppen eld?
(Lagen förbjuder uppgörandet av öppen eld utan markägarens tillstånd - stormköket får man alltså använda, men man får inte göra upp eld)
Får man köra moped längs stigar i skogen?
(inte utan markägarens uttryckliga lov)

På kontrollen kan man ta tillfället i akt för att sporra eleverna till att röra sig i naturen, vandra eller sysselsätta sig med olika naturaktiviteter. Finns det i gruppen elever som är bekanta med någon naturaktivitet?

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

HANTVERKSKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På hantverkskontrollen erbjuds barnen en chans att pröva på enkla träarbeten - instruktioner har getts för hur man tillverkar flöjt, fågelholkar, knipholkar och minkfällor.

Jakten och egenhändigt hantverk

Naturaktiviteternas charm, såsom jaktens, baserar sig på att man i naturen får göra och uppleva saker själv. Även hantverk är bekant för jägarna. Jaktföreningarna bygger på talko t.ex. älgjaktstorn och fällor - och ofta även sin egen jaktstuga.

Även fågelholkar hör till jaktföreningarnas standardutrustning. Enligt en jaktföreningsundersökning gjord 2005 (Jägarnas Centralorganisation) hade Finland jaktföreningar sammanlagt 63 000 knipholkar och 18 000 övriga fågelholkar utplacerade i terrängen.

Att få göra något med egna händer är även på kontrollbanan en rolig omväxling bland de teoretiska kontrollerna.

Att organisera konstruerandet

Till kontrollen måste man anskaffa brädor och övrigt byggnadsmaterial enligt instruktionerna. Kontrolldragaren väljer ett av projekten - det lönar sig inte att försöka förverkliga flera olika projekt samtidigt.

Det lönar sig att förverkliga byggandet så att **varje grupp bygger så långt de hinner** på 15 minuter och följande grupp tar vid där var föregående grupp slutade. När man till sist samlas t.ex. vid lägerelden kan man gemensamt ta med sig de färdiga fågelholkarna till skolan, samtidigt ser alla hur slutresultatet blev.

Meningsfullast är det om man på hantverkspunkten **samtidigt bygger flera holkar** så att eleverna så litet som möjligt behöver vänta på sin tur. Eleverna

behöver oftast hjälp med att spika och sätta ihop holkarna, så det kanske är nödvändigt med två kontrolldragare.

När man bygger av brädor lönar det sig för kontrolldragaren **att ha färdigt tillsågat material**. Även de mindre eleverna kan oftast spika medan sågandet för många kan vara frustrerande svårt. För de äldre eleverna går spikandet redan ganska snabbt, så reservera material för tillräckligt många holkar så att även den sista gruppen har något att bygga.

Minkfällan lönar sig att välja som projekt endast i specialfall, t.ex. om någon av lärarna är jägare och framfört en önskan därom (Obs, även läraren måste ha jakträtt för att få gillra fällan!). En vanlig skolgrupp har ingen praktisk användning för en fälla.

Tumregel för tidsåtgången:

DEN TID DET TAR FÖR DIG ATT TILLVERKA NÅGOT MÅSTE MULTIPLICERAS MED ÅTMINSTONE TRE NÄR BARN SKALL UTFÖRA SAMMA TILLVERKNINGSPROCEDUR.

Säkerhetsaspekten

Man måste naturligtvis sörja för säkerheten vid bruk av verktyg. Instruera barnen noggrant och visa hur och var man använder verktygen.

Vägledd till sist gruppen till nästa kontroll.

Hantverksinstruktionernas källor:

Flöjt: Metsälehti Makasiini numero 4/2006

Fågelholk och knipholk: 4H-klubben, finns att tillgå på Internetsidan

http://www.4h.fi/nuorten_sivut/4h-top-tehtavat/metsa_ja_luonto/riistanhoito/

(endast på finska)

Minkfälla: Jägarnas Centralorganisation, Fällor och konstruktioner - mappen, tillgänglig på JCO:s försäljningsplats

VILTVÅRDSKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

På viltvårdskontrollen bekantar vi oss med utfodring av vilt och hur de överlever vintern. Eleverna får även plantera sin egen viltåkersväxt eller harkula som de sedan kan ta med sig hem eller studera vidare vid ett senare tillfälle.

Dragande av kontrollen

Den här kontrollen blev ursprungligen konstruerad för att hållas på jaktföreningens viltutfodringsplats. Kontrollen kan ända gott användas eftersom eleverna får göra något med egna händer, dvs. plantera en viltåkersväxt eller en harkula. Att göra något med egna händer är en bra omväxling från de övriga faktabetonade kontrollerna.

Kontrollen berör alla djurpresentationskontroller som ingår i kontrollbanan, eftersom man där berättar om djurens matvanor och hur de klarar vintern.

Viltutfodring underlättar överlevnaden av vintern

Vintern är en svår tid för djuren i naturen. Att hålla sig varm kräver mycket energi men det finns allra sämst med föda att tillgå om vintern. Djurarterna har olika taktiker för att överleva vintern. T.ex. björnen och mårddunden går i dvala, änderna flyttar söderut, haren och älgen byter till en kvistbetonad diet och hönsfåglarna värmer sig inne i hålor i snön.

Till jaktetiken hör att om du tar från naturen så ger du även något tillbaka. Med andra ord utför jägare viltvårdsarbeten genom vilka de hjälper viltstammarna att hållas rikliga.

En viltvårdsform är viltutfodring om vintern. Med stödutfodringen ger man viltet bättre förutsättningar att klara sig över vintern och vara i bättre form när vårens fortplantningssäsong börjar.

Jägare utfodrar viltet t.ex. på följande sätt:

- Åt hjortdjur grundas viltåkrar, dvs. på skyddade skogsåkrar odlar man fodersorter som uppskattas av älgen, vitsvanshjorten och rådjuret (t.ex. foderraps, foderkål, foderrova)
- Åt hjortar, rådjur, harar och skogsfåglar tillverkar man säd-automater, vilka fungerar enligt fågelbrädesprincipen: säden hålls torr och ren och den matas ut och blir åtkomlig för djuren i den mån som äts.
- Åt hjortar, rådjur och harar för man ut hö i terrängen
- Åt hjortar och rådjur förs överblivna grönsaker och frukter ut i terrängen
- Åt harar fälls aspar, så att de kommer åt att gnaga på trädets bark och grenar
- Åt alla växtätare förs saltstenar ut i terrängen, eftersom salt är livsviktigt för djuren och det finns endast i liten utsträckning i naturen

Jaktföreningarna utför ofantligt mycket viltvård som frivilligarbete. Enligt en jaktföreningsundersökning (Jägarnas Centralorganisation, 2005) hade föreningarna då över 10 000 viltåkrar och 76 000 utfodringsplatser till vilka man förde över 15 miljoner kilo foder under ett år (t.ex. havre och rotfrukter). Ingen annan instans gör ett motsvarande viltvårdsarbete.

Förbättrandet av livsmiljöer hjälper länge

En annan form av viltvård är att förbättra djurens livsmiljöer, t.ex. genom att öka på mängden gömslen och häckningsplatser. Sådana viltvårdsåtgärder påverkar länge, i årtal eller t.o.m. i årtionden.

Vård av livsmiljöerna är viktigt eftersom många vilda djur har lidit av de förändringar människan förorsakat. Gamla skogar och skyddande snårskogar rensas till förmån för renliga ekonomiskogar, bördiga våtmarker dikas ut för att bli strandåkrar och städernas bebyggelse och vägar fragmenterar områden.

Olika sätt att förbättra livsmiljöer kan vara tillverkandet av busksnår och skyddsplatser, utsättande av boholkar i terrängen eller t.o.m. grundandet av en ny fågelvåtmark. För större ändringar i livsmiljöer behövs alltid minst markägarens tillstånd.

Enligt en jaktföreningsundersökning (Jägarnas Centralorganisation, 2005) utförde föreningarna under ett år förbättringsarbeten på 1 300 skogsobjekt, 1 300 vattendragsobjekt och 650 åkerobjekt. Därtill hade föreningarna grundat

330 nya fågelvåtmarker och röjt 310 gamla våtmarksobjekt. Ingen annan instans gör i motsvarande utsträckning regelbundna förbättringar av livsmiljöer.

Bekanta er med saltstenen

I kontrollådan finns förutom planteringsredskapen en vit fyrkant. Den är säkert bekant för de elever som sysslar med ridsport, eftersom motsvarande ges åt hästar. Det är frågan om en saltsten, dvs. en slicksten.

Salt och andra mineraler är livsviktiga för djur, bland annat för att nervsystemet skall fungera. I naturen finns det trots detta väldigt lite salt till djurens förfogande, annat är det i nutidsmänniskans föda - vi äter t.o.m. för mycket salt. Speciellt växtätarna har svårt att hitta salt i Finlands natur: det finns t.ex. i vissa vattenväxters rotsystem. Bristen på salt lockar t.ex. renar upp på vägarna i Lappland om vintern där de slickar i sig vägsaltet.

Jägarna placerar ut saltstenar för hardjuren och hjortdjuren. Saltstenar placeras ofta på en avsågad trädstam så högt upp att älgarna inte kommer åt att dra ner den. Regnvattnet löser så småningom upp saltet som rinner utmed stammen vilken djuren slickar tills dess yta blir alldeles slät.

Genom att placera ut saltstenar uppnår man även den nytta att man kan förhindra att älgarna skadar plantbestånd genom att styra dem till mer lämpliga områden: rätt placerade utfodringsplatser och saltstenar styr älgarna och dessa uppehåller sig längre bort från plantskogar och riksvägar.

Man kan be eleverna gissa vad fyrkanten är och be dem berätta om saltets betydelse i naturen.

Plantera en viltåkersväxt - eller en harkula

Till viltutfodringstemat kan man foga en rolig liten planteringsuppgift, vilken ger eleverna ett minne att ta med sig hem. Alternativen är att plantera viltåkersväxter eller harkulor.

Till kontrollådan hör frön av oljerättika. De växer sig snabbt till en över en meter lång baljväxt vilken är omtyckt av älgen.

Viltåkersväxten planteras i en plastkruka, några glest utströdda frön per burk räcker. I burken läggs mylla som kan vattnas redan innan man lägger i fröna. Ovanpå fröna placeras ännu ett tunt lager mylla som i sin tur igen bör vattnas.

Burkarna får man ta med hem där man om man så önskar kan plantera ut burkens innehåll på den egna gården. Om växterna drivs upp inomhus bör man komma ihåg att vattna.

Harkulan är en rolig planteringsidé, för inom några veckor kan det till elevernas förvåning gro olika sorters ogräs vars frön haren ätit. Ifall det i harens avföring finns ogräsfrön så gror de och man får en chans att granska vad haren ätit. Resultatet av planteringen kan man senare följa med i klassen och återkomma till temat kring viltets kost utgående från vad som gror i burkarna. Lägg märke till att harkulor som producerats under vintern högst antagligen inte innehåller frön, utan istället har t.ex. skogsharens kost mest bestått av trädbark och kvistar.

Uppgiften lyckas bäst i närheten av en harutfodringsplats var harkulor finns lättillgängliga. De kan även hittas i städerna där var fältharar trivs.

Harkulorna planteras på samma sätt som viltåkersväxternas frön, dvs. ovanpå några harkulor placeras ett par centimeter tjockt lager mylla vilket sen vattnas. När eleverna handskas med harkulorna lönar det sig att ge dem trädgårdshandskar. Ifall harkulor finns att tillgå ger planterandet av dessa högst antagligen upphov till mera jubel än en vanlig viltåkersväxt. Som svar på eventuella fyy-kommentarer kan man konstatera att harkulorna är torra och luktfria och alla marsvins- och kaninägare ser dylika där hemma dagligen.

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

Planterandet av en harkula är en undervisningsmaterialidé från Skogreflexen-Internetsidorna (uppgiftens namn är "Eläinten jätökset ja ruoka" och de ursprungliga uppgiftsinstruktionerna finns att tillgå på Internetsidan <http://www.metsavastaa.net/index.cfm?docID=9311>)

VAPENKONTROLLEN - bakgrundsinformation för lärare

I uppgiftsbanan ingår en vapenkontroll. På vapenkontrollen är meningen att jaktföreningen skall berätta om vapen, skytte och speciellt säker vapenhantering.

Vapenkontrollen behandlas inte överhuvudtaget i dessa för lärare ämnade instruktioner, eftersom dragandet av kontrollen kräver en jägare som kan ta med och förevisa jaktvapen och övrigt material för övningsskytte. (Ifall det på skolan ändå finns en jagande lärare som är villig att dra kontrollen, finns de för jaktföreningar ämnade instruktionerna i kontrollådan.)

BÅGSKYTTEKONTROLLEN

- bakgrundsinformation för lärare

På bågskyttekontrollen får barnen pröva på att skjuta med pilbåge och lära sig om säker vapenhantering.

I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöd för dragandet av kontrollen. Ifall det är möjligt lönar det sig att välja en sådan kontrolldragare som är bekant med bågskytte från tidigare.

PILBÅGEN FÅR ALDRIG AVFYRAS UTAN PIL, EFTERSOM DEN DÅ SKADAS OCH KAN FÖRORSAKA FAROSITUATIONER FÖR SKYTTE! Man bör även i övrigt iaktta största noggrannhet när man handskas med bågen.

Pilbågen är ett jaktvapen

Pilbågen är ett mycket gammalt jaktvapen. Den är kanske mest känd som det vapen som indianerna använde. Fastän pilbågen kan se klen ut är en kraftig båge och en pil utrustad med en skärande jaktspets en mycket effektiv kombination.

Båg jakt är en utmanande jaktform. Inte så mycket p.g.a. av bruket av bågen som till följd av att man måste komma väldigt nära djuret. Lämpligt skjutavstånd med båge är oftast endast 10-25 meter. För att komma på tjugo meters håll från ett vilt djur måste man vara en riktig vildmarkskunnare samt vara tyst och tålmodig.

I Finland är traditionella pilbågar och Compound bågar, liksom den som finns i kontrollådan, jaktvapen. I lagen har det definierats tydliga krav för bruket av pilbåge vid jakt, t.ex. med vilken kraft pilen måste lämna bågen (i praktiken betyder detta hur mycket kraft skytten behöver använda för att spänna bågen), hur de skärande pilspetsarna skall se ut och vilka viltarter som får jagas med pilbåge. För att spänna en för jakt godkänd båge behövs minst lika mycket kraft som används för att lyfta dryga 18 kilo med en hand.

Arterna som i Finland får jagas med pilbåge är många småviltsarter och t.ex. bäver samt rådjur. Bytesdjurets storlek i sig är inte ett problem som begränsar bruket av pilbåge. Med jaktpilbåge och -pil kan man fälla väldigt stora djur. Det

viktiga är rätt riktpunkt och pilspetsens skärförmåga: jaktpilens spets är vass som en kirurgkniv.

Pilbågen som används på kontrollbanan är ämnad för barn

Bågen som används på kontrollbanan är en så kallad Compound båge. Den har blockhjul runt vilka bågsträngen roterar. Compound bågen är lättare att spänna än en traditionell båge och håller spänningen just tack vare blocken.

Kontrollbanans båge är gjord för barn. Den är tillräckligt liten och så lätt att spänna att även de flesta lågstadieelever borde klara av det. Detta förutsätter förstås att skjutställningen och tekniken är den rätta (instruktioner längre fram). Pilarna har runda så kallade övningsspetsar.

Kontrolldragarens förberedelser

I kontrollbanans material finns en ihoprullad heltäckningsmatta som är ämnad att placeras bakom bågskyttemålet. Den hängs upp bakom målsäcken t.ex. i ett träd för att mjukt fånga upp pilar som skjuts förbi. Skjutområdet kan avgränsas med färgbandet som finns i startlådan.

Skjutavståndet bör vara mycket kort (under 5 meter!) för att undvika bomskott - känslan av att få lyckas är viktigare än avståndet. Dessutom går pilarna lätt sönder eller försvinner vid bomskott.

Börja med att gå igenom säker vapenhantering

Bågskyttekontrollen, liksom alla andra skyttekontroller bör inledas med att man går igenom säker vapenhantering. Man berättar för barnen att pilbågen är ett lika farligt vapen som ett skjutvapen. Det är fortsättningsvis bra att poängtera att man aldrig, inte ens på lek får sikta på en annan människa med ett vapen. Detta gäller även för pilbågen. Kontrollbanans pilbåge har lågt dragmotstånd ämnat för barn (= pilen flyger inte särskilt hårt), men trots detta behandlas pilbågen på ett sakligt sätt.

Kom ihåg att poängtera att bågen aldrig får avfyras utan pil, så inte bågen skadas. Visa eleverna skyttens plats samt den plats där övriga väntar på sin tur när en elev i gången skjuter. **Gå igenom säkerhetsinstruktionerna tydligt i början, innan någon som helst verksamhet inleds.**

Visa först för alla elever hur man skjuter med bågen (instruktioner längre fram). Hjälp varje elev med skjutställningen när det blir deras tur. Det lönar sig speciellt att fästa uppmärksamhet vid att bågen spänns genom att lyfta armbågen snett uppåt, så att man får kraft i draget ända från ryggmusklerna.

En lämplig mängd pilar kan vara 2-3 per elev - eller flera om gruppen är liten och tiden räcker till. Det lönar sig inte att skriva upp resultaten för att egga upp tävlingsinstinkten, det viktigaste är att alla har roligt.

Hur man skjuter med bågen

Det vore bra om kontrolldragaren är en person som är bekant med bågskytte. Här beskrivs dock kort principen bakom bruket av pilbågen.

Pilen placeras på pilhyllan av borst och pilens bakdel, dvs.nocken, placeras under den vita nockplatsringen på strängen - knäpp fast nocken ordentligt i strängen så att pilen hålls på plats (bild 1). Man tar tag i bågen med vänstra handen och med högra handens två fingrar, som formar en krok, drar man strängen under pilen. Man behöver alltså inte hålla i pilen eller strängen.

Ställ dig med sidan mot målet och sträck den handen som håller bågen mot målet, håll armbågsvecket och fingrarna avslappnade (ingen överdriven utsträckning eller kramande). Dra strängen till mungipan med fingrarna (bild 2). Viktigt: Ryggen bör hållas rak och armbågen stiga snett uppåt, varvid man drar med ryggmusklerna och det blir kraft i draget. Ett typiskt nybörjarfel är att skytten försöker hålla armbågen nedåtriktad och dra endast med biceps. Det riktiga är dock att lyfta armbågen snett uppåt (bild 2), då får man kraft till sitt förfogande ända från ryggmuskulaturen.

När man siktar bör siktet, strängen och målet vara i linje. Sikta i lugn och ro och avfyr.

KOM IHÅG! BÅGEN FÅR ALDRIG AVFYRAS UTAN PIL, EFTERSOM BÅGEN DÅ TAR SKADA!

SKJUTAVSTÅNDET BÖR VARA UNDER 5 METER.

Vägled till sist gruppen till nästa kontroll.

Hantering av bågen - modellbilder

Bild 1. Pilen på plats

Bild 2. Skjutställning

LUFTGEVÄRSSKYTTEKONTROLLEN

- bakgrundsinformation för lärare

På luftgevärskontrollen får barnen pröva på skytte till måls och lär sig säker vapenhantering. I dessa instruktioner hittar du bakgrundsinformation som stöder dragandet av kontrollen.

På kontrollen behövs ett luftgevär. Kontrolldragaren bör vara en person som är bekant med luftgevärsskytte.

Luftgeväret är inte ett jaktvapen

Vanliga luftgevär är inte lika effektiva som krutvapen. På grund av detta är luftgeväret inte ett lagligt jaktvapen i Finland. Man får således endast skjuta till måls med luftgeväret.

Man bör berätta för eleverna att man aldrig får skjuta på levande ting med luftgeväret, varken fåglar eller däggdjur. Med luftgevär kan man få till stånd plågsamma inflammerade sår och punkterade ögon. Djurplågeri är varken något att skämta om eller något acceptabelt.

För riktig jakt behövs kunskap, kunnande och ordentliga redskap. Ungdomar som är intresserade av jakt är självfallet välkomna på jägarexamenskurser för att studera riktig, etiskt korrekt jakt.

Kontrolldragarens förberedelser

På kontrollen behövs ett luftgevär. Välj en säker plats för skyttet, antingen så att i bakgrunden finns t.ex. en backe eller en kulle, eller så att skyttet riktas snett nedåt mot marken. Avgränsa skjutområdet med bandet som finns i startlådan.

Skyttet bör ske från stöd, eftersom majoriteten av eleverna aldrig tidigare har skjutit och att sikta kan vara överraskande svårt för barn. Skjutavståndet bör vara mycket kort (ca 5 meter) för att undvika bomskott - känslan av att få lyckas är viktigare än avståndet.

Som måltavla fungerar en stjälpande råttfigur som finns i kontrollådan, figuren reser sig upp när man drar i snöret. Detta snabbar upp skytteturerna och ökar säkerheten, då ingen måste springa fram till tavlan för att se resultatet.

Börja med säker vapenhantering

För luftgevär krävs inget innehavstillstånd. Därför kan det hända att luftgevär är bekanta för en del av eleverna från förut. Ett sådant kan finnas t.ex. på någons fritidsstuga. Speciellt därför, att luftgevär kan finnas inom räckhåll för barn och unga är det speciellt viktigt att betona säker vapenhantering.

Luftgeväret behandlas lika säkert och noggrant som alla andra skjutvapen. Man siktar aldrig, inte ens på skoj, på någon annan människa. Man siktar eller skjuter ej heller på levande djur. Vapnet måste förvaras noggrant så att det inte hamnar i händerna på småbarn.

Utgångspunkten när man handskas med ett vapen är att man alltid behandlar det som om det vore laddat.

Visa tydligt för eleverna platsen var man skjuter, och riktningen varthän pipan alltid måste riktas. Visa hur man håller vapnet så att pipan alltid är riktad åt rätt håll. Visa även platsen var övriga inväntar sin tur när en elev åt gången skjuter. **Gå igenom säkerhetsinstruktionerna tydligt i början, innan någon som helst verksamhet inleds.**

Skyttet

Efter att man gått igenom säkerhetsföreskrifterna visar kontrolldragaren först gemensamt för alla den rätta skjutställningen, hur man siktar och skjuter. Fortsättningsvis betonas säker vapenhantering och det att pipan alltid riktas i rätt riktning. Man instruerar varje elev individuellt när deras tur kommit, så de hittar rätt grepp och samtidigt övervakar man skyttet på nära håll.

Tag alltid genast kontroll över vapnet när skjutandet avslutats och överräck det själv till nästa elev, så att det är färdigt riktat i en säker skjutriktning.

Skyttet kan genomföras stående med stöd eller t.ex. sittandes vid ett bord. Det är viktigt att man använder stöd. Stödet kan t.ex. vara en ställning av korrekt höjd för stående skytte eller sandsäckar på ett bord.

Ett lämpligt antal skott varierar med gruppstorleken. Börja med ett eller två skott i gången, en liten grupp hinner skjuta mycket mera. Resultaten lönar sig inte att bokföra för att egga upp tävlingsinstinkten, det viktigaste är att alla har roligt.

Åt de som är intresserade av skytte kan man berätta att man även kan ha skytte som hobby. Skytte utövas och tränas på en bana ämnad för det var säkerheten har tagits i beaktande väl. Eleverna kan spöras att själva ta reda på vilka träningsmöjligheter som finns i deras eget område, t.ex. genom att ta kontakt med den lokala jaktvårdsföreningen, jaktföreningen eller skyttesällskapet. Det är viktigt att ungdomar intresserade av skytte fås med i säker och ledd verksamhet istället för eventuella egna sandgropsskjutningar.

Väglad till sist gruppen till nästa kontroll.

Bild 1. Skyttet genomförs övervakat och på ett avgränsat område. Stödet, t.ex. sandsäckar kan placeras på ett bord.